

'DE WONDEREN, HIER GESCHIED'

Het Leger des Heils in Gouda

Jan Hl Kompagnie

'Halleluja'

K. lustte hem maar al te graag. Hij 'was zo'n geroutineerde drinker dat hij wel dertig borrels opkon zonder dat iemand ook maar iets aan hem merkte. Over de hele wereld, had hij gezworven. Hij had velen zien overlijden onder 'vreselijke smarten', maar niets bracht hem van zijn in alcohol gedrenkte bestaan af. Totdat hij met het Leger des Heils in aanraking kwam en zijn vloekende mond een biddende werd. Ook andere zondaars bekeerden zich, ja, de 'geheele stad staat verbaasd over de wonderen, hier geschied', zo meldt een opgetogen kroniekschrijver, in het Korps-geschiedenisboek van het Leger, des Heils. Met die stad werd Gouda bedoeld, waar het Leger des Heils op 20 augustus 1892 een afdeling oprichtte in een voormalige danszaal. De eerste officieren waren de kapitein Meijering en luitenant Lokhorst. 'Opden openingsavond was de zaal, gelegen "Vogelenzang", geheel gevuld met een belangstellend publiek', zo wordt gemeld. Ook *Het Dagblad van Gouda* van woensdag 31 augustus 1892 deed verslag en beschreef hoe het Leger in Gouda nu oefeningen hield in een eigen lokaal. Het succes was bemoedigend, de bijeenkomsten trokken volle zalen en er waren vele personen die zich meldden voor redding en heiliging, 'waaronder verscheidene waaraan de kroeg een uitmuntende begunstiger vond'. De krant vervolgt: 'Hoewel de aanwezigen nauwelijks ruimte hebben om te staan heerscht in het lokaal een voorbeeldige orde. Zij die geen plaats kunnen vinden, brengen vaak een eigen stoel mee'. Soms werd een andere zaal gehuurd waarin dan wel achthonderd aanwezigen te tellen waren. Een enkele keer moesten de 'makers', zoals de mannen en vrouwen werden genoemd die in het Heilsleger werkzaam waren, hun inzet met de dood bekopen. In juni 1894 overleed een 23-jarige heilssoldate. 'Zuster Hamerslag van Gouda, die voor eenige dagen overleed aan pokken, werd door de ziekte, te aangetast, nadat ze vrijwillig een andere vrouw had opgepast, die aan dezelfde ziekte leed. Deze vrouw genas en onze makker stierf'. Dat haar overlijden werd beschouwd als een bevordering tot heerlijkheid troostte in niet geringe mate de nabestaanden en de andere Legermakers. Tijdens de bijeenkomsten werden 'getuigenissen van geredde dronkaards

[gehoord], vroeger diep gezonken, maar nu gered en behouden'. Ja, 'de stad werd in beweging gebracht', zo heette het, zodra bijvoorbeeld een Belgisch Legermuziekkorps naar Gouda kwam, waarbij dan 'duizenden mensen in dichte rijen, overal aan de zijden der straten geschaard', hun opwachting maakten.

Enige tijd na 1892 vond het Leger een nieuwe huisvesting in de Rozendaal, waarna het in 1910 een lokaliteit betrok, gelegen in de St. Anthoniestraat.'

In februari 1926 ging men 'opnieuw verhuizen, nu naar de bestemming aan de Turfmarkt waar het Leger des Heils zich ook nu nog bevindt. 'Gouda had Zondag een grooten dag. Ons Korps heeft heel lang gewacht op een betere zaal en die eindelijk gekregen'. Negen jaar later, in 1935, kwam de zaal in het bezit van het Leger. 'Het was Zaterdag een vreugdevolle dag. Reeds enkele jaren was het Leger in het pand Turfmarkt 111 gehuisvest. In Januari '35 werd het pand van de gemeente gekocht en plannen voor vernieuwing en verbetering tierden gemaakt. Zaterdagavond is de nieuwe zaal op feestelijke wijze in gebruik genomen'. Onder de genodigden bevonden zich ook burgemeester Gaarlandt en echtgenote.

Pinksteren 1940 viel op 12 en '13 mei. Vrijdag 10 mei 'melden ons lucht en radio [dat] ons land in oorlog was. Dit Pinksterfeest zullen wij nooit vergeten', zo wist men, want het ging gepaard met vliegtuiggeronk en kanongebulder. De samenkomsten in het pand aan de Turfmarkt werden door de autoriteiten verboden, de zaal werd ontruimd en in gereedheid gebracht voor vluchtelingen uit Tiel. Op zondag 20 maart 1941 leek het alsof de activiteiten van het Leger verboden werden. 'De andere dag zou ons Leger er niet meer zijn. De Duitse autoriteiten hadden bevel gegeven dat ons Leger zou ophouden te bestaan'. Op 26 maart vond inderdaad de sluiting plaats en een dag later werd een algeheel uniformverbod van kracht, wat voor soldaten van welk leger dan ook altijd een hard gelag is. Maar de heilssoldaten waren 'den strijd niet moede'. In april 1941 mocht het Leger alweer zijn werkzaamheden voortzetten. 'Halleluja', 'werd alom dankbaar geroepen. Op zondag 14 januari 1945 werd een grote razzia in Gouda gehouden, maar er werden geen 'mannenbroeders' opgepakt. Op vrijdag 4 mei van datzelfde jaar meldde 's avonds 'de Engelsche Radio dat de mof gecapi-

tuleerd had'. Alle weggevoerde makkers keerden uit Duitsland terug.

Over de stormnacht van 31 januari op 1 februari 1953 werd genoteerd: 'Door Gods genade is ter elfde ure onze stad behouden voor de gevolgen van de storm en dijkbreuk. Onze makkers hebben zich dapper geweed'. In 1992 werd op uitbundige wijze het 100-jarig bestaan van het Leger des Heils in Gouda gevierd.²

Witte Kees en soortgenoten

De houding van veel mensen ten opzichte van het Leger des Heils verliep vaak als volgt: 'Aanvankelijk wekten lied getuigenis, kleding en zondaarsbank de lachlust, maar het onbaatzuchtige werk voor verschoppelingen, dat meer waagde dan enige protestantse kerk, en de eenvoudige straatprediking deden de stemming omslaan'. Lang niet iedereen was dus ingenomen met het werk van het Leger des Heils, dat door velen als bemoeizuchtig en betuttelend werd ervaren. Door de boodschap van redding en onbaatzuchtigheid belandde het Leger op het terrein van bijvoorbeeld de socialisten die op dezelfde 'markt' als de heilssoldaten opereerden en de verschoppelingen eveneens een heilsstaat in het vooruitzicht stelden, zij het dat dat paradijs van deze wereld was en gehuld zou gaan in het marxistisch morgenrood. Maar nog precairdere belangen werden geschaad. In en rondom de Vogelenzang waren vele cafés gevestigd waarin de drank vrijelijk vloede en het aanwezige vrouwvolk doorgaans niet eenkennig was waar het de mannen betrof. Het gevaar was niet denkbeeldig dat de aanwezigheid van heilssoldaten, die in felle bewoordingen het gebruik van alcohol en het overtreden van de door hen aangehangen moraal hekelden, de omzet in de cafés nadelig zou beïnvloeden.

Maar ook de bestaande kerkgenootschappen in Gouda kregen er min of meer een concurrent bij. Zo kenden de hervormden naast de deftige St.-Janskerk een zogenaamde Armenkerk, die in 1842 in de Peperstraat werd gevestigd. Rijk en arm konden op deze manier apart van elkaar het evangelie aanhoren. Voordeel was dat de goed in het pak zittende kerkgangers in de St.-Janskerk zich niet ergerden aan hun slechtgeklede medegelovigen, die zich op hun beurt niet voor hun sjofele lichaamsbedekking hoefden te schamen. Bovendien had de kerkeraad er nu beter zicht op wie van de bedeelden wel en wie niet de kerk bezocht, van welk bezoek de grootte van de steun afhankelijk was gemaakt. Ook konden de dominees in de Armenkerk (ook wel de Kleine kerk genoemd) inhoud en niveau van hun preken afstemmen op het ont-

wikkelingsniveau van hun luisteraars en hen doen verzoenen met hun karige bestaan, dat naar de overtuiging van menige predikant in overeenstemming was met Gods wil.¹

En dan kwam het Leger des Heils dat predikte, en ook werkelijk in praktijk trachtte te brengen de idee dat ieder mens voor God gelijk was. Een probleem voor de kerkeraad van de hervormde gemeente in 1893 was dan ook of armen, die hervormd waren maar toch de bijeenkomsten van het Leger bezochten, nog wel door de hervormde diaconie bedeeld konden worden. In meerderheid bleek de kerkeraad na onderling beraad toch vóór voortzetting van de bedéling door de kerk te zijn.³

Van weerstand tegen en weezin in het werk van het Leger des Heils in Gouda wordt in het Korps-geschiedenisboek geen melding gemaakt. Nauwgezet werd een tijdlang bijgehouden hoeveel mensen er waren 'uitgekomen', wie de commandanten waren en welke andere zegeningen en voorspoed het Leger ten deel waren gevallen, maar er werd nauwelijks een woord gewijd aan onheuse bejegeningen. En die waren er wel degelijk geweest. Zoals in 1910. Toen waagden enkele stamgasten van het beruchte café van Witte Kees het om, dapper geworden door de nodige alcohol, het lokaal van het Leger aan te vallen. Aanwezig in dat lokaal was onder anderen de toen nog jonge heilssoldaat Piet IJsselstijn, die zou zich dit voorval zijn leven lang zou blijven herinneren.

Baldadigheden

Maar het was in 1910 zeker niet de eerste keer dat de soldaten van het Leger kennis maakten met in geweld verpakte irritatie. Dat begon al in het jaar van de oprichting. In augustus 1892 kreeg de Commissaris van Politie van Gouda een opmerkelijk briefje van de hem tot dan toe onbekende kapitein H. Meijering. Deze meldde op 20 augustus, de dag van de opening van het nieuwe lokaal van het Leger, 'dat heden avond, om 8 uur, het Leger des Heils, hunne werkzaamheden beginnen'. En, door ervaring wijs geworden, voegde hij eraan toe, '...vertrou ik dat ik mag rekenen op uwe hulp en sympathie'. Meijering had een vooruitziende blik. Enkele maanden later, op zondag 18 december 1892, ontstonden er inderdaad ongeregelde heden rondom het lokaal in het pand Vogelenzang nummer 77, waarin het Leger gevestigd was en zijn diensten hield. De politie trad stevig op en arresteerde zes personen, die echter terstond weer werden vrijgelaten. De politiecmissaris sprak van slechts 'baldadigheden'. De *Goudsche Courant* bleek zich vooral aan het nieuwsgierige publiek geërgerd te hebben.

Muziekkorps in een tuin - Foto: F. G. IJsselstijn, Gouda

Jongelieden Bond 1917 - Foto: F. G. IJsselstijn, Gouda

Muziekkorps circa 1930; Foto: F. G. IJsselstijn.
 Van links naar rechts achter: Jo den Hertog; Herman Frederikze; Arie Teisinger; Paul Frederikze; Emiel Verhiest; A. Renzebrink; Gerrit v. d. Berg; Piet IJsselstijn; van links naar rechts voor: Jo Roffel; Lt. de Lafette; Gijshertus Nieuwland; kapelmeester Kapt. Beverwijk en Wim Jansen.

'Nieuwsgierigen, blijft' huis', zo sprak de krant gestreng. Maar een dag later waren er weer pro-blemen rond het Legerlokaal, onder meer naar aanleiding van de arrestatie van een militair. Een 'grote volksmenigte' gedroeg zich nu uitdagend en de Goudse politie werd versterkt met leden van de Rijksveldwacht. Bij het verlaten van het lokaal kregen de bezoekers 'smadelijke gezegden' toegevoegd, de kapiteinen de luitenant werden uitgejouwd en met keien bekogeld ja, er werd zelfs met klompen gegooid, zo meldde de *Goudsche Courant*. Met gebruikmaking van de blanke sabel werd daarop de menigte uiteengedreven. Er werden dit keer evenwel geen arrestaties verricht. De Commissaris van Politie was bang dat de rellen zouden voortduren. De 'vermoedelijke oorzaak' ervan was volgens hem 'dat het Heilsleger veel veld wint'. Ook vele vrouwen traden tot het Leger toe, onder wie 'meisjes van vroeger minder goede zeden'. Degenen, die zakelijk belangen hadden bij de werkzaamheden van deze vrouwen, waren bepaald niet gelukkig met hun overstap. Ook ene Kok was bij het Leger gegaan, zo Schreef de Commissaris, 'die nog kort geleden zich, onder handtekening verbonden had, bij de zoogenaamde sociaal-democraten'.

De angst van de Commissaris voor nieuwe relletjes 'in de beruchte buurt de Vogelenzang', zoals hij het — noemde, was gerechtvaardigd gebleken. Nu werd dan ook zelfs, na ruggespraak met de burgemeester, hulp gevraagd aan de militaire macht die in Gouda gelegerd was. Deze hulp werd toegezegd en een detachement militairen werd in de kazerne achter de hand gehouden. Er werden opnieuw ruiten van het Legerlokaal ingegooid maar de daders bleven onbekend. Toch werd nog geen gebruik gemaakt van de militairen, de assistentie aan de Goudse politie van de 'kant van de Rijksveldwacht bleek nog voldoende. Ook de burgemeester zelf was in de Vogelenzang aanwezig terwijl er stenen werden gegooid. En die troffen soms wel degelijk doel. 'Een agent van politie werd zoodanig getroffen dat zijn helm van het hoofd viel voor de voeten van den Burgemeester'. Ook waren in een donkere steeg een aantal groene stokken verborgen die daar blijkbaar waren neergelegd om ze tegen de politie te gebruiken.

Op 2 december was het echt met de ongeregelheden gedaan, hoewel, er veel volk bleef samenscholen rondom het Legerlokaal. Toch verstoorde nog in februari 1893 enkele militairen de orde bij het Leger des Heils. Op 30 december 1892 werd een onderzoek naar de ongeregelheden van 17 december ingesteld.

Als 'meest schuldige' werd de 'beruchte' H.F. ten Riet aangewezen die een 'behagen scheidt in het veroorzaken van wanordelijkheden'. Maar noch tegen hem noch tegen anderen werd een gerechtelijke vervolging ingesteld.

Ook uit onverwachte hoek kwam soms een anti-Legerstemming naar buiten. In de *Goudsche Courant* van 29 december 1892 werd een protestmeeting tegen het Leger aangekondigd, op welke bijeenkomst voormalige staf- en veldofficieren van het Leger zouden spreken, onder wie ene G.A. Bonthuis, voormalig geheimsecretaris en 'translateur' van generaal William Booth.⁶

Ondanks de tegenkanting van zowel buitenstaanders als mensen uit de eigen gelederen heeft het Leger des Heils Gouda nooit meer verlaten. Onmiskenbaar heeft het door zijn altuïstische wijze van optreden er mede voor gezorgd dat de 'leefbaarheid' er groter op werd voor velen wier leven door uitzichtloosheid was getekend.

NOTEN

- 1 Die laatste lokaliteit zou volgens kapitein W.W. Koskamp op de plaats zijn geweest waar nu de schoenwinkel van Kalmeijer is gevestigd. Dat het Leger ook nog enige jaren in een lokaal in de Rozendaal heeft vertoefd blijkt evenwel niet uit het Korps-geschiedenisboek, wel uit *Methodisten: van kerken tot kampen en uit de Adresboeken van Gouda uit die jaren*; Zie ook: *Ach lieve tijd: Gouda. Zeven eeuwen Gouda, de Gouwenaars en hun vertier* (Zwolle 1986-1987) 46-47. In 1878 werd de *Salvation Army* opgericht door William Booth, die in 1829 in Nottingham werd geboren en in 1912 overleed. Vanaf 1887 was het Leger des Heils, dat geïnspireerd werd door het methodisme van John Wesley, in Nederland actief (C.N. Impeta, *Kaart van kerkelijk Nederland* (2e herziene druk; Kampen 1964, 192-195).
- 2 Het 'Korps-geschiedenis-boek' (deel 1, 1892-1986) berust bij de leiding van de Goudse afdeling van het Leger des Heils. De commandant in 1993 van deze afdeling, kapitein W.W., Koskamp, heeft de auteur van dit verhaal in boek welwillend tijdelijk ter hand gesteld. De instructie om belangrijke gebeurtenissen op te tekenen dateert van 1934. Kennelijk zijn er eerder en elders al aantekeningen over de periode 1892-1934 gemaakt. Deze aantekeningen zijn in of na 1934 in het boek overgeschreven in steeds hetzelfde, nette handschrift, met optekening van trefwoorden in de linkermarge. De aantekeningen zijn doorgaans erg summier, er gaan jaren voorbij waarover niets wordt vermeld.
- 3 Otto J. de Jong, *Nederlandse kerkgeschiedenis* (Nijkerk 1985) 363.
- 4 N.D.B. Habermehl en J.W. 's Jacob (red.), *Gouda: stad van kerken, kapellen en torens* (Gouda 1991) 13; Henny van Dolder, 'De Peperstraat, waar rijk en arm elkaar ontmoeten', *Tidings* 9 (1991) 64-68.
- 5 Archief St.-Janskerk, inv.nr 18: 1887-1911 (brede kerkeraad), vergadering van 25 november 1893.
- 6 Streekarchiefdienst Hollands Midden, Gouda archief. Commissaris van Politie, inv.nr 14c120-8-1892, inv.nr 14d119-12-1892 nr 973 en 20-12-1892 nr 975 en nr 980; 21-12-1892 nrs 902 en 903; 22-12 nrs 989 en 990; 30-12-1892 nr 1008, en inv.nr 1894 Pol. 6: 28-2-1893 nr 183; *Goudsche Courant* 20 december 1892, 21 december 1892 en 29 december 1892.